

ШОЛОХОВ И „РАЗОРАНАТА ЦЕЛИНА“ В БЪЛГАРИЯ

(Литературнокритични страсти, издатели и вълнения през периода 1933—1941 г.)

ИВАН П. ЦАНОВ

ОЩЕ ЕДИН КРАТЪК УВОД

Михаил Шолохов претвори с гениално прозрение за историческата им значимост две събития — революцията от 1917 г. в Русия и трудностите по колективизацията в руското село през 20-те и началото на 30-те години. „Тихият Дон“¹ и „Разораната целина“, ако днес можем да ги облемем в приказните дрехи на суперлативите, като ги наречем романи епопеи, романи епоси или романи саги — все едно как ще ги наречем, думите въпреки всичко си остават бледи, — се превърнаха през 30-те години в откровение и извор на жива надежда за цял един народ — българския. Те носят у себе си прометеевско озарение и тълкуване за събития и явления, за разруха и съграждане, за колебания и възход на един народ и на една революция — Великата октомврийска. Това прометеевско озарение бе особено необходимо както на обикновения пролетарий и селянин, така и на прогресивния интелигент у нас.

Проникването на „Тихият Дон“, както и на „Разораната целина“ в България до Девети септември 1944 г. е оставило след себе си ярка диря, превърната днес в широк и светъл път. В неговото начало те са били посрещнати от полицейската цензура и свирепостта на Закона за защита на държавата в царство България. Но те са били посрещани с радост и нетърпение, с добронамереност от прогресивни хора и комунисти.

Днес, проследявайки и пътя на „Разораната целина“ по страниците на нашето журналистическо и литературно наследство, откриваме следи от вълнуващи срещи и събития, забравени или малко известни. Спираме пред светли паметни знаци по страниците на вестници и списания, в полицейски документи и лични архиви. Те очертават още една необикновена съдба, която прилича на тази на „Тихият Дон“ но и се различава от нея. И която и днес продължава да ни вълнува.

ЩРИХИ КЪМ ПРЕДИСТОРИЯТА НА ПРОНИКВАНЕТО

През 1931 г. в сп. „Октябрь“ Шолохов предлага третата част на „Тихият Дон“. Метастазите на култа към личността, проникващи и в литературния печат в Съветския съюз, поставят пред писателя въпроса за компромис с писателската му съвест. През същата тази 1931 г. той завършва и първата книга на своя нов роман — „Разораната целина“. Следващата 1932 г., може би последната година на „относителното спокойствие“ в литературния живот в СССР, е най-щастливата в живота на писателя за период от 30 години напред. С помощта на Максим Горки и Калинин в сп. „Октябрь“ излиза третата част на „Тихият Дон“, а в сп. „Новый мир“ — първата книга на „Разораната целина“. Мисля, че критиците, изследвали творчеството на Михаил Шолохов, до този момент не са дали изчерпателен отговор на въпроса, как един млад писател, ненавършил още 30 години жизнен път, е съумял да напише шест части от епичното платно на революцията и още две — за колективизацията като аграрен революционен процес? Откъде е почерпал интелектуални сили, знания, умения? Кое му е помогнало да се слее с апокалиптичните събития, разтърсващи огромното пространство на Русия? За мен обяснението е в огромната

¹ За проникването и разпространението на „Тихият Дон“ вж. в статията ми „Шолохов и „Тихият Дон“ в България“. — Литературна мисъл, 1988, кн. 1, 125—143.

възможност на Шолохов да акумулира разрушителната и съзидателната енергия на тези събития, излъчена от народа, и да я облече в словото. Благодарение на него тя се разпространява из целия свят, като не подминава и България.

Друг е въпросът, по какви пътища минава и какво настроение носи със себе си „Разораната целина“. Друг е и въпросът, че след 1932 г. българските интелектуалци, прогресивни писатели, комунисти очакват с нетърпение и втората книга на романа. Но трябва да преминат страшните и дълги години на Втората световна война, следвоенният период на Сталиновия култ, да прогърми XX конгрес на КПСС, да настъпи 1960 г., за да види бял свят втората книга на „Разораната целина“. Ще поясня: изследователите и критиците на Шолохов не са отговорили и на още един въпрос: за библиейското търпение на писателя и откъде е почерпил философския пламък за самосъхранение на своя талант?

Тези въпроси можем да си зададем днес, в епохата на гласността. Но не бива да забравяме, че те мълчаливо са били задавани от онези български интелектуалци, които са асистирали прохождането на „Разораната целина“ в царство България в началото на 30-те години. Убежденията, които са имали те, са оформяли и отношението им към грижата за популярността на романа сред българската публика. Както ще видим от материалите и документите, които ще цитираме по-нататък, двата романа на Шолохов, а най-вече „Разораната целина“, се превръщат в катализатор за широка алаванта на възгледите и чувствата, на идейната убеденост и насоченост у мнозина творци у нас — негови съвременници, които по-сетне, през 50-те и 60-те години, се развиват и изграждат като водещи писатели и интелектуалци в нашата култура.

НАЧАЛОТО

Първото споменаване на името на Михаил Шолохов, което успява да установя, е на страниците на в. „Работнически литературен фронт“ в бр. 9 от 19. II. 1930 г. През 1932 г. в няколко поредни книжки на сп. „Новый мир“, както вече споменахме, е отпечатана цялата първа книга на „Разораната целина“. По значимостта на темата, която е разглеждана в романа, по начина на творческото ѝ пресъздаване, издкочил рамките на тесногърдото култовско мислене, той предизвиква силна реакция — положителна и отрицателна, вътре в Съветския съюз и извън неговите предели — сред читателите и сред литературната критика. Тя е довеждала и до различни настроения — от колебанието и пренебрегването на романа до неговото горещо посрещане.

Точно три години след първото споменаване името на Шолохов за пръв път се споменава неговият втори роман на страниците на в. „Мисъл“, в рубриката „СЪВЕТСКИТЕ ПИСАТЕЛИ НА РАБОТА“, откриваме кратка, но богата информация за Михаил Шолохов:

„Михаил Шолохов продължава да печати в „Новый мир“ новия си роман „Поднятая целина“. Може да се каже с увереност, че този роман представлява пълна картина на селския живот в епохата на колективизацията, която не е дадена така широко и майсторски нито от никой съветски белетрист, очеркист и селкор.“ И след като се отклонява към друга тема, няколко реда по-нататък авторът допълва:

„Поднятая целина“ изобразява тържеството на болшевишката колективизация над тъмните сили на селото. Романът запознава с целия живот на мъжиците в днешния момент. Съветската критика го отбелязва като голям актив за Шолохов. . .“²

От тази кратка бележка, написана вероятно от редактора комунист Васил Александров, разбираме, че по тайни канали някак от броевете на сп. „Новый мир“ с откъси от романа „Разораната целина“ са проникнали в България и са били прочетени. Това предположение се потвърждава от синтезираната оценка на неговото съдържание — нещо, което не е направено за „Тихият Дон“ през 1930 г. във в. „РЛФ“.

Може би тригодишното мълчание около Шолохов у нас е било за добро. Натрупаната популярност на романите на писателя в СССР и в Европа са разкрепостили някои догматични възгледи у прогресивната ни интеллигенция, до голяма степен изолирана през споменатия период от външните литературни процеси — предимно в съветската литература. Но през тези години в България започват да се завръщат мнозина писатели комунисти, емигранти в Съветския съюз, които първи популяризират произведенията на Шолохов в оригинал, а след това стават и първите им преводачи. Един от тях е и Марко Марчевски, който свързва голяма част от литературните си пристрастия с превода на „Разораната целина“.

По време на работата върху проникването на произведенията на Шолохов в България през 30-те го-

² Мисъл, г. IV, бр. 14, 1 януари 1933, с. 2.

дини сѐ натъкнах на един любопитен факт, който искам да отбележа, тъй като изисква определено обяснение. Този факт е следният:

Първите части на „Тихият Дон“ са отпечатани още през 1929 г. До 1932 г., когато са отпечатани детата и шестата част на романа, предишните две книги са излезли в неколкмилионен тираж в Съветския съюз. И въпреки това на български език първо е преведен откъс от „Разораната целина“. Причините, които са повлияли в литературния ни печат да се говори повече за „Разораната целина“, отколкото за „Тихият Дон“, според мен са няколко.

През тригодишния период, за който става дума, редица вестници, издания предимно на РП(к), поместват многобройни материали за строителството и промишлеността в СССР, и най-вече за развитието на селското стопанство. Темата на романа е близка до душевността, разбиранията и чувствата на тогавашния българин. През същия период в България се завръщат много емигранти, чели вече романа в сп. „Новый мир“, който като по-ново произведение на Шолохов естествено предизвиква и по-голям интерес. Спрямо „Тихият Дон“ са приложени някои цензурни изисквания в самия Съветски съюз, предизвикани от недоброжелателността на критиката към него. Тези отрицателни настроения са повлияли и върху естествените проводници на популярността на съветската литература в България — емигрантите и интелектуалци. Освен това в момента — 1932—1933 г. — най-популярната книга в СССР е не „Тихият Дон“, а „Разораната целина“.

След в. „Мисъл“ друго прогресивно издание — сп. „Звезда“ на Георги Бакалов — отделя място за романа. В една обзорна статия за съветската литература, превод на Бакалов, става дума за Шолохов: „(. . .) Шолохов снима своите герои казаки (от романа „Тихий Дон“) от конете и пише роман за колективизацията („Поднятая целина“). Тук ние се срещаме с промяна на темата, развита от Шолохов необикновено остро и прямолинейно (десетки страници на романа са посветени на картините на разкулачването).“³

След тази статия Георги Бакалов превежда и печата още една. Нейният автор В. Карпотин се позовава на мисълта на В. И. Ленин за бъдещето на съветската литература: „Това ще бъде свободна литература, защото не користолобието и не карьеризмът, а идеята за социализма и съчувствието към трудещите се ще вербува нови и нови сили в нейните редове. Това ще бъде свободна литература!“ Разсъждавайки върху нея, прави следните изводи: „Социалистическият реализъм не е измислица. Това е вече съществуващият етап на съветската литература.“⁴

Днес можем да преценим, че М. А. Шолохов правилно е изтъквал постановката на Ленин за „свободната литература“. Неговите два романа, и най-вече „Разораната целина“, са пълнокръвно превъзпитание в действителността на това пророчество на пролетарския вожд. Ще допълня, че неговите романи по онова време — началото на 30-те години — са изпреварили теоретическата обосновка на Карпотин и на редица съветски литературни критици за „социалистическия реализъм“ в атмосферата на култа към личността на Сталин. В онова време е било трудно вече да се приемат безболезнено еволюционното мислене и твърдият творчески реализъм на Шолохов или „безкритично“ да бъдат посрещнати правдивостта на образите и тълкуването на идеологическите постановки. Мнозина „литературни критици“, открили в култа оръжие за саморазправа с водещи съветски писатели, не се поколебават да започнат кампания по отричане романите на Шолохов; неговия стил на писане, изграждането на двата типа герои, тълкуването на политически и стопански събития и т. н.

Неслучайно спирам по-пространно вниманието върху тези моменти от състоянието на съветския литературен живот. От една страна, то обяснява мълчанието и необръщането на внимание на най-нашумелите романи в съветската литература в българския прогресивен литературен печат. От друга страна, след като проследим разрастването на популярността им в България, разбираме, че българските преводачи, писатели, критици, издатели и разпространители, а най-вече — читатели — посрещат и оценяват по съвсем различен начин и „Тихият Дон“, и „Разораната целина“, в пълно противоречие на настроенията, които царят по това време в литературния живот в СССР.

Абстрахрайки се от горния проблем, ще изтъкна един феномен, който не присъства в нито един друг случай на превод и разпространение на произведения на съветски писатели през 30-те години.

В България първо се печата превод на откъс от „Разораната целина“. Скоро романът, вече преведен, бива „арестуван“ от полицията по силата на Закона на защита на държавата и на сцената излиза „Тихият Дон“. Когато по-късно бял свят вижда и другият роман, литературните страсти на писателите и

³ Звезда, г. I, кн. 12, 30 януари 1933, 534—544.

⁴ Звезда, г. II, кн. 24, 30 август 1933, 1015—1021.

критиците комунисти и прогресивни интелектуалци се разгърят именно от „Разораната целина“. На какви вкусове и критерии се дължи този факт? За да отговорим на този въпрос, необходимо е да кажем, че и „Тихият Дон“, и „Разораната целина“ са имали поотделно свои горещи привърженици, но с различни позиции на оценки, които упорито и със страст отстоявали. Те следили проникването на романите още от първите кратки преводи на откъси от тях.

За пръв път откъс от произведение на Михаил Шолохов, преведено на български език, се появява на страниците на споменатия прогресивен вестник „РЛФ“. Всички материали в бр. 145 са посветени на годишнината от Октомврийската революция. Между тях намираме и превода на почти цялата гл. IX от първата част на „Разораната целина“, в която става дума за разкулачването на Лапшинов⁶. За съжаление не е посочен преводачът.

Половин година по-късно същият вестник помества преведена статия, с която отбелязва 5 май — Деня на съветския печат. Неин автор е П. Юдин. След като отбелязва някои от най-добрите романи за изминалата година, той пише:

„Но още по-големи постижения ние имаме в селскостопанската тематика. Тук преди всичко трябва да поговорим за „Разораната целина“ от Шолохов. Това произведение е написано от голям майстор, голям художник, познаващ и разбиращо селото. „Разораната целина“ има огромно възпитателно значение за колхозите и за работническите маси. Работниците, трудещите се в града, непознаващи отблизо селото, с неговите борби и процеси, ставащи в него...“⁶

В същия брой на в. „РЛФ“ е даден откъс от „Разораната целина“. Това е малка част от IV гл. на I част от романа, която започва така: „Тридесет и двама души — активна и беднотата на Гремячий лог, бяха единадушни...“ Това е второто появяване на откъс от романа, който вече има подписа на своя преводач — писателя МАРКО МАРЧЕВСКИ. Този факт ме навежда на мисълта, че и първият откъс, поместен шест месеца по-рано, е бил преведен от него.

Оттук насетне преводът на цялата първа книга на „Разораната целина“, издадена през 1936 г., и многократните ѝ преиздания — 8 на брой, всичките след Девети септември 1944 г. — чак до 1960 г., когато е преведена и втората книга на романа, неизменно се появява и е свързан с името на този виден пропагандатор, преводач и разпространител на съветската книга в България.

След няколко седмици на страниците на легалния орган на БКП в. „Неделно ехо“ е поместена една интересна статия — „ЖИВИТЕ ГЕРОИ НА СЪВЕТСКАТА ЛИТЕРАТУРА“, чийто автор е Марко Марчевски. В нея авторът разказва за героите в романа „Майка“ на Горки, за „Железният поток“ на Серафимович, за „Разбег“ на Ставен. И верен на своята силна привързаност към творчеството на Михаил Шолохов, той помества нов кратък откъс от „Разораната целина“. Този път това е част от II гл., в която се разказва за разговора на С. Давидов със секретаря на районния партнен комитет. Този откъс Марчевски е придружил с кратичка уводна бележка, която досега не е отбелязвана в други изследвания:

„Тоя роман е едно от най-хубавите произведения на съветската литература. В него Шолохов с голям художествен замах рисува колективизацията на своето село. Романът се превежда и на български и скоро ще бъде издаден от книжарница „Нов свят“ — София.“⁷

Тази кратка бележка от няколко реда ни дава доста ценна информация: че романът в оригинал вече е проникнал в България; че вече го превеждат; че скоро ще бъде издаден в отделна книга от книжарницата, която е била едновременно и издателство — „Нов свят“ на комуниста Стоян Стоименов. Самият Марко Марчевски много години по-късно ще сподели, че действително е превел веднага — още през лятото на 1934 г. първия том от „Разораната целина“, и че издателят е изпълнил обещанието си и е предоставил средствата за неговото отпечатване.

И тук извездж съдбата обръща гръб на романа, на неговия преводач и издателя комунист. Попаднал под ударите на Закона за защита на държавата, цели две години ръкописът ще мигарствува по кабинетите на цензорите в Дирекцията на полицията. Както по-сетне „Тихият Дон“ ще има проблеми с полицията, така сега, преди него „Разораната целина“ се превръща в „арестувана“ книга, в книга с необикновена съдба. Благодарение упоритостта на Марко Марчевски и Стоян Стоименов в крайна сметка те сполучават да извадят ръкописния превод от черните каси на отдел „Печат“ към Дирекция на поли-

⁶ РЛФ, г. IV, бр. 145, 5 ноември 1933.

⁶ РЛФ, г. V, бр. 173, 1 май 1934.

⁷ Неделно ехо, г. I, бр. 13, 1 юли 1934.

цията, за да поеме и този съветски роман своя несвършващ и днес път към сърцата на българските читатели.

В края на 1934 г. Д. Б. Митов отваря страниците на своя в. „Литературен глас“ за реализацията на едно мащабно литературнокритическо дело, което и до днес няма свой еквивалент. В продължение на близо 100 броя са поместени отначало статии, а след това и литературни портрети за 97 съветски писатели. Още в програмната статия за това си дело авторът на всички портрети Димитър Янакиев отделя място на Шолохов и неговите романи „Тихият Дон“ и „Разораната целина“.⁸ От статията става ясно, че Д. Янакиев познава в подробности съветската литература и има свое собствено мнение. Специално за романите на Шолохов той отделя първото място в класирането на произведенията на селска тематика.

Литературнокритическият портрет на Шолохов от Д. Янакиев е поместен на две и половина страници във в. „Литературен глас“. След като извършва обстоен, подробен анализ на сюжетните линии и героите в двата романа с изключително реални и правдиви, валидни и днес оценки (по-сетнешните критици избягват да отбелязват този знаменателен класическореалистичен анализ — б. м., Ив. Ц.), Янакиев отбелязва в заключение:

„Шолохов в този си роман (има предвид „Разораната целина“ — б. м., Ив. Ц.) вече ясно показва пътищата на бъдещето. Тук казачеството е дадено в движение. Героите му са с повишена психика. Само хората на миналото са дадени с понижено настроение.

На преден план тук са поставени фигури работници, като: Нагулнов, Давидов, Разметнев. В „Тихият Дон“ тия фигури на работници бяха като че ли на втори план. Мелехов, близък на Половцев, бе тук център. Действителността е показана у Шолохов във всички нейни разрези. Неговият реализъм не е спъван от никакви условности или граници.

Макар в „Тихият Дон“ главният герой да е по-скоро психологически тип, все пак всичко е дадено в спокойно епически тонове, а в „Поднятая целина“ ние наблюдаваме драматичност, примесена с комични моменти.

Всички тия типове тук са правдиви, действията им мотивирани. Избегната е оная схематичност, от която до известна степен страдат някои от героите в „Тихият Дон“.

„Поднятая целина“ — това е дълговечната борба на човечеството; това е пътят, по който тръгна Русия, за да намери своята съдба.

Езикът в романите на Шолохов е ярък и своеобразен. Като следва традициите на руския класически език, той грижливо внася и елементи на донския диалект. Той прибегва към този диалект обикновено когато иска да даде по-ясен рисунок на показаните събития или пък бита. Диалогът му е сочен и цветист. Освен това всеки от героите на Шолохов като че ли има свой собствен език и слог.“⁹

В третата редакция на своя литературен портрет за Шолохов Янакиев прави някои допълнения и уточнения. Това става няколко години след войната, когато рецидивите на култа към личността в Съветския съюз особено остро се насочват към литературните дейци. Въпреки това днес е не само радостно, но и приятно да бъдат прочетени следните редове за Шолохов, писани през 1947 г. (Това отклонение от хронологията при проследяване проникването на „Разораната целина“ се налага, и го правя в знак на уважение към паметта на Димитър Янакиев. — б. м., Ив. Ц.):

„У нас мнозина не вярваха в Шолохов, чакаха да получат от Москва някакви сведения за автора. Кой е? На каква „линия“ е?

(...) Авторът е съветски и само съветски човек. Само че той е тръгнал по най-мъчния творчески път, но за туй пък и най-благородния — чрез отрицателния герой да даде положителен резултат.

Така погледнахме ние върху творчеството на Михаил Шолохов през 1935 г., когато за пръв път го препоръчахме на българския читател, така гледаме и днес.“¹⁰

Но нека видим как се е гледало на романа „Разораната целина“ през втората половина на 30-те години.

⁸ Литературен глас, г. VII, бр. 248, 7 ноември 1934, с. 1, 3—4.

⁹ Литературен глас, г. VIII, бр. 294, 18 декември 1934, 4—6. Откъдетъ е взет от: Д. Янакиев, Съвременна руска литература. С., 1941, книгоиздателство „Д. Гологанов“, с. 244.

¹⁰ Д. Янакиев, Съветски писатели. С., 1947, с. 418.

ЛИТЕРАТУРНОКРИТИЧЕСКИ СТРАСТИ ОКОЛО РОМАНА „РАЗОРАНАТА ЦЕЛИНА“

В началото на 1933 г., както вече писахме, са преведени и публикувани три откъса от втория роман на Михаил Шолохов „Разораната целина“. След ново почти тригодишно мълчание около това произведение изведнъж в началото на 1936 г. в печата се появява нов превод на откъс от романа. Най-любопитното в случая е, че един от най-реакционните тогава представители на жълтата преса — в. „Утро“ — е този, който предоставя място на своите страници за превода. В началото са поставени кратка бележка и снимка на писателя. До този момент единствено Димитър Янакиев през 1934 г. е илюстрирал своя материал във в. „Литературен глас“ с портрет на писателя. В заглавието на бележката името е сгрешено, като е написано „ШОЛОХИН“. Някои от изследователите на проникването на Шолохов в България са склонни да виждат в тази печатна според мене грешка инкриминиране и подигравка с името на писателя. Но ако е така, защо в текста по-надолу е дадена правилно неговата транскрипция? Учудване предизвиква и заглавието, под което е напечатан преведеният откъс — „Разораната угар“! И в двата случая смятам, че се е прибягвало до гръсене на път за заблуждаване на фашистката цензура, която много добре е знаела кой е Шолохов и какво представлява романът „Разораната целина“, чийто оригинал и преводен ръкопис все още са лежали в Дирекцията на полицията. Освен това преводът е подписан от „Райна Ст. Танева“. Това изключва редакцията на в. „Утро“ да е направила опит за някаква литературна инсинуация с този превод. Текстът на самата бележка опровергава подобни предположения.

„МИХАИЛ ШОЛОХИН

Виден съветски писател, роден в 1905 г. Член на бившата революционна организация „Пролетарски пиоти“ (Рапи). Произхожда от семейство на донски казаци. Учил е средно учебно заведение в Новочеркаск. Започнал да печата в 1924—1925 година. Широка популярност получи с романа си „Тихият Дон“ (излязъл в 3 тома), в които е описано донското казачество в неговите бойни подвизи, а от страна на хазайството — битовото и семейното строителство в живота.

Романът обхваща периода от 1912 година до 1918 година, като рисува различни слоеве на казачеството. Освен „Тихият Дон“ Шолохов е написал „Донски разкази“, където изобразява главно Гражданската война в Дон и вътрешното разделение на казациите.

Произведенията на Шолохов са станали широко известни на светската публика и се ползват с голям успех. По-големите негови произведения са преработени за опери, драми и филми.¹¹

Дали Шолохов е намерил по погрешка място на страниците на в. „Утро“, или пък проникването на страниците на вестника е резултат на усилията на някои комунисти — вероятно Марко Марчевски? Днес е трудно да се отговори точно на този въпрос. Възможно е това да е направено с определена цел: да се убеди полицейската цензура, а оттам да бъде забиколен и Законът за защита на държавата, че, видите ли, след като преводът на произведението „Разораната целина“ на Михаил Шолохов се появява на страниците на подобен безпринципен и сензационен вестник, то не е опасно за държавата!

Изглежда че това предположение е правдоподобно, защото почти веднага след публикацията на витрината на книжарница „Нов свят“, собственост на Стоян Стоименов, се появява обезобразеният от цензурата превод на първия том на „Разораната целина“, направен от Марко Марчевски. Той е издаден на собственика книжар и е печатан в печатница „Задруга“ на ул. „Врабча“ № 1.

Навярно защото самият роман вече доста е нашумял под формата на информация, може би поради това, че твърде дълго е бил очакван от писателите комунисти и прогресивната част на читателската публика, а най-вече защото самият роман разкрива един съвременен проблем — за кооперирането на селското стопанство (чийто пример се оказва заразителен и за известна част от бедното българско селство, от чийто недра произхождат повечето от писателите комунисти), — но откликът на романа е незабавен и многословен. Докато за „Тихият Дон“, печатан на подлистници в продължение на четири месеца и издаден в три тома, няма написана авторска рецензия, ако не смятаме анонимната бележка на страниците на Георги-Бакаловото списание „Нова литература“, появяването на „Разораната целина“ бива посрещнато с шумен възторг, радва се на всеобщо вълдушевление. Мислене за него изказват четирима писатели комунисти, един анонимен автор и преводачът на „Тихият Дон“. Времето, за което се

¹¹ Утро, г. XXVII, бр. 7939, 2 февруари 1936, с. 3.

появяват шестте отзива, е в рамките на два месеца. Без преувеличение може да се определи, че това произведение на Михаил Шолохов е предизвикало своеобразна литературнокритична взривна вълна в отговор на проблемите, които поставя то като носител и изразител на новите художествени елементи на съветската реалистична литература.

В досегашните изследвания и шестте статии са разглеждани в произволен (нехронологичен — б. м., Ив. Ц.) порядък. Това не е позволило да се установят взаимната връзка и влиянието между отделните автори, да се констатира допълването и различията в отделните мнения и коментари на шестимата автори за „Разораната целина“.

В изследването на Христо Дудевски и в работите на Димитър Бошнаков и Йордан Цонев е направен кратък и прецизен анализ на шестте отзива за романа, който обаче не е лишен от някои субективни пристрастия¹².

Мнението на първите литературни критици в България за Шолоховото творчество е интересно и всяко за себе си има определена гледна точка, която го различава от останалите. Всички те обаче са единодушни, че в ръцете на българския читател е едно изключително силно произведение за съветското село, създадено от млад писател. Критическите бележки за „Разораната целина“, написани и публикувани преди повече от половин век на страниците на вестниците „Заря“, „ЛИК“, „Литературен глас“, „Кормило“ и „Жар“ и сп. „Нов свят“, и днес звучат съвременно, защото са събрали в малкото си редове страст и откровение, обич и възторг, правдивост и одобрение към съветската литература.

Мисля, че никакъв преразказ или анализ на тези първи критически отзиви за „Разораната целина“, никакви гарнитури от цитатчетата на думички и изречения в цветисти съчетания няма да могат да заместят личния поглед върху автентичния текст, пропит от непосредствените чувства на момента, в който романът е бил върху работната маса на авторите им. Шестте мнения са поместени в шест различни издания, те имат шест различни политически принадлежности и нюансировка. Като концепция сюжетът на романа е разбран и изтъкван с по-голяма или по-малка доза субективност. Но тя е еднопосочна: утвърждава създадените герои, одобрява позицията на автора, съпричастна е на събитията, изобразени в повествованието.

През 30-те години е било необходимо писателят да притежава известна доза смелост и твърдост, за да се включи в обсъждането на един шумял съветски роман, който на всичко отгоре разкрива и утвърждава социалистическия начин на живот и еволюция на обществото. Именно наличието на тези качества е създало пристрастията и оптимизма в критичните отзиви, както и тяхното индивидуално излъчване.

На 25 февруари 1936 г. във в. „Заря“ е поместена критичната бележка на Крум Григоров, кратка по обем, както са кратки и отзивите на Георги Караславов, Лъчезар Станчев и анонимния Кл. К. Авторът с голямо пристрастие е формулирал своето мнение за романа: „Тук са разгърнати всички възможности на художествения реализъм.“ Тази мисъл го отвежда към разкриването на романа откъм връзката му с жизнения натурализъм в сюжетното повествование. Именно констатирането на житейската правдивост на събитията в „Разораната целина“ прави романа „ясно и художествено“ произведение за всеки читател според Крум Григоров.

„РАЗОРАНАТА ЦЕЛИНА“, РОМАН ОТ МИХАИЛ ШОЛОХОВ

„Тихият Дон“ и „Разораната целина“ — това са селски епопеи, казва И. Машбиц.

По всичко личи, че авторът познава основно не само селския бит, но и интензивната работа, която се подема в новото руско село. Днес се говори, че писателят, който изобразява известна част от обществото, трябва да я познава добре, че той трябва даже е бил непосредствен участник в работата на рисуваните герои. Не зная Михаил Шолохов от каква среда произхожда, дали той е взел участие в селското строителство или само го е наблюдавал, обаче като четях „Разораната целина“, пред нас изпъква един момент от това строителство, пред нас се низят картини, които ние възприемаме, сякаш ставаме сега, пред нашия поглед.

¹² Хр. Дудевски. Михаил Шолохов. Идеи, образи, проникване в България. С., 1965; Д. Бошнаков. Михаил Шолохов и България. — Език и литература, 1975, кн. 3, 67—74; Й. Цонев. Цензурната история на „Разораната целина“ в България. — Език и литература, 1964, кн. 2, 67—70; Проникване на Шолохов в България. — Език и литература, 1965, кн. 2, 39—50.

Тук са разгърнати всички възможности на художествения реализъм. Зимните картини особено са предадени с голямо майсторство и художественост. Тук не се възпява „златната луна“ като мечта на влюбените, за нея не се измислюват всевъзможни фантастични епитети, а е дадена като „ощърбена луна“. И все пак всичко е правдиво, ясно и художествено.

Любовта също за Шолохов не е някаква магическа сила, някакво свръхестествено опиянение: „Сладка му се показа любовта на жената, десет години по-стара от него, сладка като горска зимна ябълка, стегната от първия зимен студ.“

Вечерта, когато си ляга Кондрат, един от героните, седем пъти става, без да се съблича, и ходи при кравата. И чак на осмия път, на разсъзване, преди още да отвори вратата на обора, той дочува дълбок и тежък стон:

„Влезе: кравата се освобождаваше от остатъците, а малкото белоноздро теленце, вече облизано, къдравичко, жално треперейки, търсеше с изстинали бърни вимето.“

Жената, любовта, свободната любов, която често пъти се обръща на слободия, са дадени с простота и яркост.

Обърнато е внимание и на суеверието, и то предадено твърде комично: например как се лекува корем с гърне.

„Разораната целина“ заслужава да бъде прочетена не само от всеки любител на художествената литература, а и от всеки, който дири нещо сериозно, нещо съвременно.

Крум Григоров¹³

Това, което не са забелязали споменатите изследователи, а най-вече Йордан Цонев, е, че макар и да се „призема“ до реализма на Шолохов, Крум Григоров никъде в своята рецензия не споменава конкретно за колективизацията, не говори за конфликтите в романа, за прикритите и явните врагове и за защитниците на съветската власт, за психологическото напрежение в изграждането на образа на положителните и отрицателните герои. Просто Кр. Григоров се спира на битоописателски моменти, които като селски писател му правят по-силно впечатление и не му позволяват да надзърне в пластове на основната идея.

Тези недостатъци като че ли са избегнати във втората по ред рецензия, която излиза на следващия ден — 26 февруари 1936 г. Колко ярко двете, съпоставени една с друга, илюстрират не само позициите на своите автори, но и степента на творческата и политическата им зрелост — тази на Крум Григоров и тази на Георги Караславов.

Авторът на рецензията във в. „ЛИК“ е уловил мащабността на Шолоховото произведение на фона на проблемите, които то е призовано да разрешава със средствата на литературните образи. Концепцията на статията е изразена в естетическия извод за идейната форма и художественото съдържание на романа. В констатацията на Георги Караславов: „Кой ще победи? Това не е въпрос на интерес, това е въпрос на живот и смърт за две обществено-икономически системи“ — е вложено и идейното му верую. По този начин той става съпричастен последовател на монументалността на художествените идеи на Шолохов.

„РОМАНЪТ НА НОВОТО РУСКО СЕЛО

Войните са велики събития, съсипвателни и кървави. За войните, за сраженията, за победите и пораженията са писани разкази, повести, романи, поеми. Но малко са онези писатели, които след картините на тежките боеве са дали картините на упорити сражения в битка, в икономическите изменения, в социалните размествания.

„Разораната целина“, знаменития роман на Шолохов, представя такава жестока борба на фона на едно историческо събитие: колективизацията на руското село. Колективизацията започва също като сражение, след дълго и грижливо проучване от „главното командуване“. Настъплението на новата система в областта на най-консервативната стопанска област започва едновременно по всички фронтове. Борят се две сили — старото и новото. Всичко настръхва, всичко се вдига на крак, враговете се хващат гуша за гуша. Борбата се следи със затаен дъх от цялото човечество, с неизбежните прояви на симпатии и антипатии към двете страни. Кой ще победи? Това не е въпрос на интерес, това е въпрос на живот и смърт за две обществено-икономически системи.

¹³ Заря, г. XIV, бр. 4342, 25 февруари 1936, с. 5.

Шолохов е успял да се справи със специфичния материал. Той познава героите си, както познава пръстите на ръцете си. Познава ги в техните положителни и отрицателни страни. Интригата на романа е завързана много ловко. И ето, тази тежка и безинтересна на глед материя хваща вниманието на читателя и го държи в страшно напрежение. Водачите на двете противни армии, ръководителите на двете системи пристигат едновременно в селото Гремячий лог. Единият, Давидов, работник в голяма ленинградска фабрика, иде да проведе колективизацията. Другият, Половцев, бивш капитан от царската армия, отсяда нелегално в селото и започва да събира и организира разпърснатите недоволни селяни. Двете страни работят с жар и увлечение, и двете, уверени в своята победа.

Шолохов не е завършил още своето грандиозно произведение. Но не е мъчно да се предвиди, че „Разораната целина“ ще бъде „Тихият Доля“ на едно мирно на глед строителство, дето две противни армии си дават последното сражение.

Г. Караславов¹⁴

С едно изречение: авторът на рецензията в пълния смисъл на това понятие демонстрира верен политически усет и литературно прозрение за съдбата и същността на колективизацията в Съветския съюз, намерила според него правдив израз в „знаменития роман на Шолохов“.

В своята кратка критическа бележка Лъчезар Станчев се опитва да обясни с процеса на колективизацията различието между руската и съвременната съветска литература. Без да се придържа към някаква схема, в съвсем краткия текст на бележката той достига до две важни заключения. И без да прави опит да ги натрапва, Лъчезар Станчев убеждава читателя в дълбоката идейност и хуманизъм на романа на Шолохов. Към „реализма“, който вижда в „Разораната целина“ Крум Григоров, и към „верния политически усет“ на Георги Караславов Лъчезар Станчев прибавя особен вид прозрение — за човека и за книгата. За човека той казва: „Това е една величава творба за създаването на нов човек и толкова по-ценна е, че нейните корени са в самия човек“, а за книгата: „Новият роман на Шолохов е най-големият прозорец, през който можем да проникнем в тайната на бързо променливия селски бит в СССР.“

В края на критическата си бележка Лъчезар Станчев отбелязва, че Михаил Шолохов не е отделил достатъчно място за младежта. Може би авторът, който тогава е бил 27-годишен, се е „засегнал“ от подобно пренебрегване. Но всъщност той съвсем правилно е отправил тази забележка, защото наистина младежта е тази, на която е отредено да продължи делото на колективизацията. И е неправилно според мен схващането на някои съветски критици, както и на Йордан Цонев, че това е „ведомствен упрек“ към Шолохов.

Критическата бележка е поместена в рубриката „Между книгите и списанията“:

„Михаил Шолохов — „Разораната целина“. Тези, които познаваха русите като себе си, благодарение на непрекъснатата връзка, която им даваше правдивата художествена книга на Гогол, Тургенев, Толстой с вчерашния живот, са изправени днес пред новия живот на селото в СССР с несигурен поглед — не знаят дали да се очудват само или и да се възхищават.

И пак хубавата книга ще ни помогне да се приближим, да живеем с тия нови хора.

Новият роман на Шолохов е най-големият прозорец, през който можем да проникнем в тайната на бързо променливия селски бит в СССР.

Още от първата част на романа, която е представена вече на българския читател, се открива този бит с всичката му сила.

И наистина има ли нещо по-крупно в световните събития днес от опита за пълна колективизация, който вече се приближава към своя завършек. Това е една величава борба за създаване на нов човек и толкова по-ценна е, че нейните корени са в самия човек.

Разкулачването на забогателите селяни, борбата с противните дейни и пасивни сили до създаването на колхоза в селото Гремячий лог са наричвани с голямо майсторство. Не са пропуснати всички грешки и вълнения в неопитните и несигурни души. Старото чувство на едноличника, който трябва да се раздели със своя кон или крава, раждането на новото обществено чувство дават най-дълбоките страници в тая първа част на романа.

И все пак, има една голяма празнота в първата книга. Младежта е представена само с група от млади момчета и момичета, твърде общо.

А колко би ни се искало да надникнем в сърцето на младите хора в новото село, да видим любовта, мечтите им и изобщо духовния им живот!

¹⁴ ЛИК (Прожектор), г. II, бр. 24, 26 февруари 1936, с. 3.

Тия страници, които намираме, съвсем не задоволяват. Дано втората част изпълни тая голяма задача, като ни опише и любовта в колхоза.

Лъчезар Станчев¹⁵

Най-обемната рецензия е на самия преводач на „Разораната целина“. Тя е поместена във в. „Кормило“. В нея Марко Марчевски се нагръбва и с ролята на защитник на социалистическия реализъм в романа на Шолохов от всички онези, които не го разбират като изкристализирала авторска позиция. Без да се впускаме в подробен анализ, ще отбележим само онова място в рецензията, в което, използвайки една мисъл на Енгелс с определена идейна насоченост на нейния подтекст, т. е. че „Тенденцията трябва сама по себе си да произтича от положението на действието, без особено да се сочи тя“, Марко Марчевски отбелязва именно това, че в своя роман Шолохов не е декларативен, лозунгарски, еклектичен, а, напротив — той е добросъвестен в изобразяване положителните и отрицателните качества на героите от двете страни на сюжетната линия. Обяснението, защо Марко Марчевски използва рецензията си, за да отправи предложение към българските писатели комунисти „да си вземат бележка от тия думи“, трябва да свържем с всички ония сътрудници на левия печат, които продължават по онова време да стоят на догматични позиции. Нещо повече. Става дума за сектантските им възгледи и практика, която, завладяна от увлечението по лозунги и декларации, превръщала в примитив задачите, стоящи за решаване пред тях и отнасящи се главно за реалистичното схващане на новата литература. По този начин Марчевски се обявява против „агитационния“ елемент в литературата и подсеща, че за да бъдат преодолените слабостите, трябва да се учим от Шолохов, който е „усвоил на практика думите на Енгелс“. С още по-голяма жар преводачът Марчевски се обявява и против елементаризацията на творческото мислене у някои писатели, което води до опростяване на литературния труд до сектантската схема — тема — идея — лозунг, „без да се грижат достатъчно за стройност и единство в композицията, богатството на езика, изобило за свършенство на формата“¹⁶.

С пристрастност и обективност в оценките Марко Марчевски защитава позицията на Шолохов както в неговото произведение, така и срещу всички ония, които са надигнали глас против реализма на големия писател.

За първи път във в. „Кормило“, в който е поместена рецензията на Марко Марчевски, е публикувана оригинална снимка на Шолохов, направена в неговия кабинет.

„НОВИЯТ РОМАН НА МИХАИЛ ШОЛОХОВ

(„Разораната целина“, 2 части, цена 50 лв., издава книг.

„Нов свят“, ул. „Екзарх Йосиф“ 34, София)

Между многобройните съветски писатели белетристи, оформени като такива след революцията, най-рязко изпква фигурата на Михаил Шолохов. Още след излизане на първия том на „Тихият Дон“ (1928 год.), прозорливата съветска критика забеляза големия талант на Шолохов. Мнозина обаче бяха в недоумение: бавният развой на сюжета в „Тихият Дон“ ги караше да предполагат, че авторът е запознал едно широко, огромно платно — нещо, което не бе характерно тогава за младата съветска литература. Наистина в 1928 год. съветската литература имаше своите големи романи, но все пак четиритомният роман на Шолохов ги остави далеч от себе си. След излизането на втори и трети том на всички стана ясно, че това ще е епопея, която ще обхване един цял период на донските казази отпреди войната и след революцията.

Но най-големите симпатии на съветските читатели Шолохов спечели след излизането на първия том от втория му роман — „Разораната целина“. Докато „Тихият Дон“ рисува събития с десет-петнадесет години отдалечение от нашето време, в „Разораната целина“ се дава новото съветско село, и то в най-интересния етап от неговото развитие: когато от частното земеделие селяните започнаха да преминават към всеобща колективизация. Хората, които мислят, че съветският писател с определена идеология не може правдиво да отрази реалната действителност в художествената литература, след прочитането на „Разораната целина“ ще се убедят в обратното. Шолохов е съумял да даде всички положителни и отрицателни

¹⁵ Литературен глас, г. VIII, бр. 307, 18 март 1936, 6—7.

¹⁶ Хр. Дудевски. Съветската литература в България. С., 1977, БАН, с. 157.

прояви в новото съветско село, и то не чрез описание на пия прояви, а чрез действията на своите герои. Противниците на колективизацията, както и самите партийни функционери, са дадени обективно, без противоречие с действителността. Шолохов е усвоил на практика думите на Енгелс, който казва, че „колкото повече са скритите възгледи на автора, толкова по-добре е това за едно литературно произведение . . . Тенденцията тръбва сама по себе си да произтича от положението на действията, без особено да се сочи тя.“ (Тук под линия М. М. е отбелязал в пояснение на мисълта на Енгелс следното: „Не е зле авторите на „художествени произведения“ да си вземат бележка от тия думи.“ — б. м., Ив. Ц.) Обективното отношение на Шолохов към действителността му помага с еднаква сила и убедителност да ни покаже както положителните, така и отрицателните страни на изобразената в романа действителност.

Противниците на колективизацията в лицето на Половцев (отявлен враг на съветския строй), на Яков Лукич Островинов, прикрит враг, и Банник — привърженик на частната собственост, са дадени с неподражаема сила и пълнота.

А авторът не се е опитал да пресилю образите им. Той ги дава правдиво, без ни най-малък намек на тенденциозност в грубия смисъл на тази дума. Функционерите на колективизацията също са дадени обективно. Авторът не скрива недостатъците, които някои от тях имат. В лицето на Макар Нагулнов авторът с неподражаема дълбочина и сила е дал образа на храбрив четник, герой на гражданската война, който при „мирните условия на строителството“ се възмущава от наредбите на Сталин, защото уж „спъвали хода на победата“. Макар Нагулнов е олицетворение на оня тип „левичари“ в колхозното движение, които с насилие искаха да вкарат селяните в колхоза. И когато чете в статията на Сталин, че тия „левичари“ деят вода в мелницата на десните опортюнисти и на враговете на властта, Макар Нагулнов искрено се възмущава, защото е убеден, че селянинът е привързан към своята собственост и само със сила може да бъде откъснат от нея. Тия противоречия и неправилни разбирания довеждат Нагулнов до контролната комисия, която го изключва от организацията.

Докато в първата половина на първия том Шолохов дава успеха на градивните сили, втората половина е посветена до голяма степен на разрушителните сили. Подготвеното въстание от Половцев, насочено против съветската власт, не успява да се разрази, защото навреме пристига ръководната статия, в която се критикуват левичарските скокове на функционерите от типа на Нагулнов. Организаторът на въстанието, Половцев, избягва от Гремячий лог (селото, където се развива действието на романа). Но все пак неговата работа и агитацията на прикрития враг Яков Лукич не остава съвсем безплодна: когато другоселци идват в Гремячий лог, за да вземат семе с разрешение на властите, започва се бунтът на жените.

Тук първият том свършва. Макар сюжетът да не е достигнал още своя край, Шолохов е успял вече да даде класови образи в първия том. Давидов, Нагулнов, дядо Шукар, Марина, Разметнов, Половцев, Яков Лукич — това са художествени образи, които засядат завинаги в паметта на читателя.

„Разораната целина“ — това е пътят на новото съветско село, път, който никой не е съумял да изрази тъй правдиво, художествено и пълно, както Шолохов. Стилът му е прост, но художествен.

Марко Марчевски¹⁷

Статията на Марко Марчевски се отличава от всички останали с ясно, дълбоко и конкретно проникване в идейното съдържание, проблемите и целите, които Шолохов изразява в романа си. Може би тя тръбва да бъде по-задълбочено анализирана в контекст с тогавашните аналзи на съветската критика. Защото едно е да съдиш за възгледите на творец от хиляди километри, друго е да си „вътре в нещата“, които са изобразени в художественото произведение.

За това, съпоставяйки критичната рецензия на Марчевски с петата бележка за „Разораната целина“, подписана с инициалите Кл. К., долавяме не само различния подход в оценките за романа, но и противоречивия начин на неговото осмисляне. Ако рецензията на Марко Марчевски е аналитична, то бележката на Кл. К. е по-скоро анотация с рекламен текст, богат на декларативни констатации. Йордан Цонев в цитираното изследване отделя доста голямо място за бележката на Кл. К., като я обгражда със суперлативи. А според мен тя е малко над нивото на рекламните от в. „Ново време“, с които се привличаше вниманието към романа „Тихият Дон“.

¹⁷ Кормило, г. I, бр. 25, 18 март 1936.

Който иска да почувствува родилните мъки на новия свят, респективно прераждането на економика-та, техниката и целия живот на океана от селски маси, живели с векове като роби, ще добие реална представа от „Разораната целина“.

Искате ли да разберете силата на собствеността, могъщата жажда за земя, същността на селската душа.

Искате ли да разберете несломимата сила на безименните герои, на ръководните творци и проследите живота на Давидов, рожба на градския завод.

Защо именно средняка се люшка и често играе двулична роля?.. защо? как?.. на всички основни въпроси на колективизацията Шолохов отговаря — не той, а неговите герои. В края на краищата това не са литературни герои, а живи хора.

Противоречията в селото не са така нагледни, както тези в града, но за това толкова по-мъчни за изживяване.

Борбата е страшна, враговете невидими. Сила против сила. И от тук тази напрегнатост. Няма спокойното, плавно разказване на високохудожествения първи том на „Тихият Дон“. Голямото напрежение в душата на отделния герой, в колективната селска душа не позволява на автора да прави отклонения, няма природни описания, картини. Има отделни характери, основни групи.

Ако искате да почувствувате, да разберете колективизацията, за която може би сте чели отделни статии, знаете цифри, на ръка са ви специални проучвания, картината ще ви бъде най-ясна с тоя, макар и недовършен жив откъслек от самата колективизация.

Кл. К¹⁸

Шестият и последен отзив е на преводача на „Тихият Дон“ Георги Жечев. Той е разделен на две части. В първата Жечев определя своето отношение към автора и романа, а въз втората отправя забележки за качеството на превода. Статията е публикувана с п. „Нов свят“, орган на анархистите индивидуалисти.

Към анализа на произведението, развитието на сюжетната линия, изграждането на образите и позицията на автора Георги Жечев тръгва от своите собствени политически позиции и убеждения. Но в същото време те никак не съответствуват на анархистичните тенденции, чийто привърженик е той. Напротив, до такава степен е обективен, че неговият анализ може днес да се нарече съвременен и пророчески. Именно той пръв от всички дотогавашни критици, изказали мнение за произведенията на Шолохов, открива и посочва двете позиции на писателя: едната е, че „той остава навред 100 процента партиен“, а другата, че Шолохов „в творчеството си проявява една обективност, която го издига до висотата на голям художник“.

Пак Георги Жечев е първият, който в 1936 г., без да се съобразява с левосектантските разбирания за партийност в изкуството на писателите комунисти, пише, че творчеството на Шолохов е надхвърлило „тесните рамки на „партийното изкуство“. От това, че той се аргументира за тези си позиции и изводи с примери от съветската литературна критика, можем да направим заключението, че Георги Жечев внимателно е следял и подробно се е запознавал с теоретичните постановки в съветския литературен печат. Върл индивидуалист (сам издава собствен анархистичен вестник — б. м., Ив. Ц.), авторът на рецензията подхожда към „Разораната целина“ и останалите произведения на писателя от позицията на чистия реализъм. Той може би го прави неудобен в очите на по-сетнешните изследователи на проникването на Шолохов в България, главно в лицето на Йордан Цонев¹⁹. Но вярно ли е, че „надпартийността“ на Шолохов в този момент не се е харесвала на съветската литературна критика? Вярно е! Вярно ли е, че един летописец на грандиозни събития — като революцията и колективизацията — трябва да бъде не само обективен, но и безпристрастен, и хуманист? Вярно е! Ето такъв е Михаил Шолохов в произведението си „Разораната целина“. Такъв го обрисова в своята миниатюрна студия и Георги Жечев.

И още нещо. Защо Йордан Цонев не е обърнал внимание на онамя място в статията на Марко Марчевски, където той казва, че „Шолохов е съумял да даде всички положителни и отрицателни прояви в новото съветско село, и то не чрез описание на тях прояви, а чрез действията на своите герои“, което по съ-

¹⁸ Жар, г. I, бр. 10, 22 април 1936.

¹⁹ Й. Цонев. Цит. статия. — Език и литература, 1965, кн. 2, 47—50.

шество е литературнокритическата позиция и на Георги Жечев. Последният пише за Шолохов, че „книгите му са най-вярна и художествена картина на събитията и общественото преустройство през последните години в Русия“ (к. м., Ив. Ц.).

Тук ще цитираме само първата част от статията и част от втората, тъй като стилистичните забележки и упреци, отправени към Марко Марчевски за качеството на превода му, не са обект на нашето изследване.

„РАЗОРАНАТА ЦЕЛИНА“ ОТ МИХАИЛ ШОЛОХОВ

Между новите руски писатели Михаил Шолохов е един от малцината, ако не и единственият, който, оставяйки си навред 100 процента партиец, все пак в творчеството си проявява една обективност, която го издига до висотата на голям художник. Такъв е той не само в първите си, но и в последните си творби. Както в „Лазурна степ“, така и в „Тихият Дон“ хората, нещата и събитията са дадени с едно проникновение, което не може да се включи в тесните рамки на „партийното изкуство“.

Разбира се, отначало тая „надпартийност“ не се хареса на съветската критика, която побърза да обвини младия автор, че пренебрегва класовата борба, партийната линия и т. н. Дори по-снизходителните критици като Галина Колесникова, които се опитаха да разберат и обяснят „уклоните“ на Шолохов, не му простиха за неговия обективизъм. „Неговият органичен порок е обективизъм“ — казва Колесникова (списание „Октябрь“, Февруарий, 1933 год.). „Той се стреми с еднакво безпристрастие да покаже и белогвардейците, и болшевиките.“ Критичката не пропуска да отбележи и друго „отрицателно“ качество в творчеството на Шолохов — неговия хуманизъм.

По такъв начин се сочеха и се сочат за дефекти тъкмо ония качества, които дават голямото творчество. И при все това, Шолохов е един от най-четените съветски автори, защото книгите му са най-вярна и художествена картина на събитията в общественото преустройство (Георги Жечев говори за „преустройство“ още през 1936 година, но мисля, че това негово понятие се приближава до днешния смисъл на тази дума, обясняваша творчеството на Шолохов — разредка и тълкуване мои, Ив. Ц.) през последните години в Русия.

Докато в „Тихият Дон“ е даден битът на казациите отпреди войната и революцията, самата война и последвалите я революционни събития, „Разораната целина“ е картина на болшевишкото преустройство, с колективизацията, колхозите, партийните функционери и т. н. И така, — както в „Тихият Дон“, авторът ни дава обективно събитията, хората и нещата, с всичките положителни и отрицателни прояви в съветския строй на село, може да се каже дори, че „Разораната целина“ до голяма степен е сатира на съветското строителство, без самият Шолохов да е желал да прави това.

II

Като отбелязваме появата на „Разораната целина“ на български, издание на книжарница „Нов свят“, т. I, ч. I и II, не можем да не кажем няколко думи и за превода на книгата. Преводът на Марко Марчевски, който не е много сполучлив, още веднъж идва да потвърди, че са погрешни претенциите на известни среди у нас, които биха желали да монополизират превеждането на съветските автори, без да притежават необходимото познаване както на руския, така и на българския езици.

Георги Жечев²⁰

Авторите на шестте статии, бележки и рецензии за „Разораната целина“ са вложили в тяхното съдържание богат емоционален, аналитичен, идеен и революционен заряд, всеки сам за себе си правдив и честен и всички заедно в защита на едно и също произведение. В тази серия от отзиви, която днес можем да оприличим като изява на оперативната ни литературна критика, най-силната черта е, че тя е лишена от режисирано единомислие или манипулиране на мненията. И въпреки това именно единомислието за художествените стойности на романа е налице. В това няма нищо чудно. Буржоазните критици мълчат. Трудно им е да намерят аргумент, за да „сразят“ произведенията на Михаил Шолохов. А тези, които пишат за романиите му, и най-вече за „Разораната целина“, „влизат“ дълбоко в материята на произведението, доколкото имат подготовка и характер за това. Те пишат не за пари, а по съвест и убеждение. И почти

²⁰ Нов свят, г. I, кн. 8, 25 април 1936.

сигурно е, че си навличат „вниманието“ на полицията, на критици от типа на Йордан Бадев и сие, които по-късно в яростни антрефилета изразяват своята неприязън спрямо някои от тях. Кое откритие обединява шестимата автори? Преди всичко откритата от тях единствена и голяма истина, заложена от Шолохов в „Разораната целина“ — истината за безкомпромисната борба за преустройството на съветския човек и съветското село по образец не само за себе си, а и като пример на всички ония, които ще тръгнат след време по този път. И шестимата, известни или анонимни, независимо един от друг, откриват, всеки за себе си и за читателите си позицията на единомишленици. За онова време литературнокритическите белажки и статии са били израз преди всичко на строго лично, индивидуално мнение. Но затова пък днес те са документ за разбиранята и настроенята както на хората, така и на отминалата епоха. Мисля, че връщането назад в случая е връщане към благородни и благодатни литературни извори, родили обичта и страстта към Шолоховото творчество, неугаснали и до днес, неугасими и за в бъдеще.

НЕСТИХВАЩИ ВЪЛНЕНИЯ

Краят на 1936 г. Читателските вълнения около двата романа, по-точно около частите на „Тихият Дон“ (шест) и на „Разораната целина“ (две), не стихват. А времената стават все по-трудни за произведенията на съветските автори в царска България. Дейността на комунистическата партия е забранена. Всички нейни вестници и списания са спрени. Новите излизат в нелегалност. Фашизмът шета не само из Европа, но се е настанил и на Балканите. Въпреки това все още има прогресивни и ляво ориентирани легални вестници, по чито страници откриваме редове за Шолохов и неговите произведения.

Година 1936 е тежка и за съветската литература, за всички ония писатели, които не мислят и не се подчиняват на „принципите на някои лидери“, на вкуса на „вожда“ и „стопанина“ Сталин, а остават верни на Лениновите принципи за революцията във всички области на живота, на социализма. Въпреки владещата обща потиснатост в литературните среди в Съветския съюз, която преминава по неведоми пътища и у нас, читателските, а най-вече критическите вълнения около творчеството на Шолохов не престават.

Няма две мнения! В Съветския съюз разглежданият период — началото на 30-те години — е време на написването и опечатването на най-добрите романи в съветската литература „Тихият Дон“ и „Разораната целина“. Но това е време и на жестокото сътворение на култа към личността на Сталин. Обяснимо е защо за написаното от Шолохов е писано и добро, и хвалебствено, а също е бил обвиняван в много и големи „партийни“ грехове, въпреки че още в началото на 30-те години той е приет за член на ВКП (б). И тук трябва да отбележим, че тези разнолики информации са прониквали и у нас.

Въпреки това в случая с Шолохов и проникването му в България през 30-те години се изправяме пред един голям феномен, който изисква по-подробно обяснение.

Споменахме в предишното си изследване за проникването на „Тихият Дон“, а и в настоящата работа, че почти всичко, което е жалонирало пътя на това проникване в България по страниците на българските вестници и списания, е събрано, хронологически подредено и представено в пълния автентичен текст. Нищо не е подминато. И нищо не е премълчано. На няколко места дадохме цитати от статии на съветски критици, които цитират и Шолохов, преведени и публикувани отначало от Георги Бакалов, а сетне и от други редактори на комунистически издания. Споменахме и за тесногърдите разбираня и тълкувания, за догматичните позиции на някои писатели комунисти. Също откровено и открито. И както се убедихме от съдържанието на всички публикувани тук текстове, те така са били подбрани и преведени, така са били писани, че всеки един от тези материали изразява само положителни чувства и оценки — и в писаното от българските критици, и в публикуваните преводни статии. Да не забравяме, че и Георги Бакалов, и Марко Марчевски, и Димитър Янакиев са живели продължително време в Съветския съюз, че са имали подробна представа и информация за развитието на културния и политическия живот там (в много тогавашни софийски вестници: „Мир“, „Утро“, „Зора“, „Вечер“ и др. те са публикували материали за политическите процеси в Съветския съюз — б. м., Ив. Ц.), че и в България са намирали пътища и средства, за да го направят близък и да го изучават. Те и другите, писали за Шолохов и произведенията му, не са се поддали на култовските настроения и оценки за „Тихият Дон“ и главно за „Разораната целина“. Всички те са се възхищавали искрено от неговото творчество. Именно в това виждам голямата заслуга на всички онези тогавашни дейци, които преведоха и издадоха първи романите за революцията и колективизацията, излезли изпод перото на донския казак Михаил Александрович ШОЛОХОВ, и които съумяха да оценят исто-

рическата достоверност на събитията, облечени в литературна дреха, и да изградят неръкоктворен паметник на обич и разбиране към тези романи.

Все през същата 1936 г., когато Шолохов вече „мълчи“, когато всички се вълнуват и очакват с нетърпение последните части на двата романа, на страниците на в. „Брод“ в интервал от няколко месеца се появяват две преводни статии, чийто автор е съветският критик Л. Тимофеев. И в този вестник, и с тези статии традицията, за която споменах по-горе, не е нарушена. Тяхната идейна основа е теоретическият анализ на творческия процес на развитие на социалистическия реализъм в литературата.

Първата — „Литература и живот“ — разглежда споровете за качеството и идейността в литературния и обществената живот. Тя няма пряко отношение към Шолохов, но ни обяснява позицията на Тимофеев към писателя, изказана във втората статия. Ще цитирам само няколко реда от нея:

„Максим Горки справедливо пише в писмото си до начинаещите писатели:

„Вие пишете за хората на една огромна страна СССР и вие трябва твърдо да устоите простата истина: няма книга, която да не учи хората на нещо.“²¹

Втората статия — „МАТЕРИАЛЪТ НА ХУДОЖЕСТВЕННОТО ТВОРЧЕСТВО“ — доразвива някоя от идеите на автора, който отново се позовава на Горкиевите думи: „Литераторът работи с жив, гъвкав материал, с крайно сложни, разнообразни качества, често този материал стои пред него като загадка, толкова по-трудна, колкото литератураторът по-малко е наблюдавал хората, по-малко е чел и мислил за тях, за причините за тяхната сложност, за противоречията на техните качества.“²²

За да подкрепи и докаже правилността на цитатите, взети от разсъжденията на Максим Горки, които са позиция на критика, авторът без отклонения, уговорки и сервилничене се спира на Шолохов. Защо? След като той е едва на 30 години; след като в този период в съветската литература има достатъчно голяма група писатели — талантиливи и верни на партийната линия в изкуството; и след като литературното творчество на младия донски писател е обект на две мнения? (Да не забравяме онази част от цитата на Иван Цветков в изследването ни за „Тихият Дон“, в която се споменава, че за този роман Шолохов е обвинен в заставане на „контрареволуционна позиция“ и че „десет души критици му предлагат да изхвърли десет различни места от романа!“ — б. м., Ив. Ц.).

Отговор на горния въпрос ни дава самият Леонид Тимофеев:

„В „Разораната целина“ ние намираме проблеми от философско-политически характер и от характер научен и производствен, и битов, и семеен, и т. н. Шолохов говори за най-различни области на живота, но тия области той ги показва в образи — Давидов, Разметнов, дядо Шукар, Яков Лукич, Половцев и други. От той пример се вижда, че писателят извънредно широко обхваща живота, но го изобразява чрез човека, чрез конкретен живот, конкретен хора. Затова на писателя е необходимо най-широко да познава живота във всички негови области, оттенъци, подробности. . .“²³

Ето и тук е потърсена именно жизнуетвърждаващата критическа реплика, която за сетен път убеждава читателите и популяризаторите на Шолоховото творчество в България, че битката за истината, за реализма в литературата в Съветския съюз продължава. Никак не е за подценяване подобно явление: наличието на подобни критически статии в Съветския съюз, и за Шолохов — от една страна. От друга — фактът, че продължителен период от време, почти шест години, в българския прогресивен печат не се води алтернативната полемика „за“ и „против“ произведенията на Шолохов, а се работи упорито и последователно за утвърждаването на „Тихият Дон“ и „Разораната целина“ сред българската читателска публика. Така битката за Шолохов в България се увенчава с обич и възхищение от неговото литературно творчество.

Каквото е могло да бъде сторено — сторено е. Преведени са трите тома от „Тихият Дон“ и двете части на „Разораната целина“. В България томчетата с романите на Шолохов попадат в най-добрите ръце — ръцете на комунистите, на младите ремсови дейатели, на бонсистите, на прогресивната българска интелегенция, работниците, селяните бедняци, които виждат изход от своя тежък живот и решението на проблемите си именно с революцията и с колективизацията.

Българската лява критика е казала своето мнение за романите. Преводачите съвестно са си свършили работата и с нетърпение очакват — всеки продължението на „своя“ Шолохов роман. Очакването е придружено с мълчание около името на писателя. И той като че ли е забравен. Но това е привидно. С изненада откриваме през този период — втората половина на 30-те години — присъствието и влиянието на Шо-

²¹ Брод, г. I, бр. 2, 22 юли 1936, с. 2.

²² Брод, г. I, бр. 7, 28 септември 1936, с. 2.

²³ Пак там.

лохов в една нова насока: като морална, аналитична и естетическа мярка за съвременни явления в областта на изкуството. Конкретен пример е една тъничка книжка със заглавие „НОВИЯТ ХУДОЖЕСТВЕН РЕАЛИЗЪМ“. Нейният автор Любен П. Белмустаков разглежда естетическите проблеми на скулптурата и живописата на някои български автори. На пръв поглед без явни допълнителни мотиви и връзка авторът използва художествените достойнства на „Разораната целина“ в подкрепа на своите естетически изводи и критерии. Или, казано другояче: Как можем да си обясним връзката, която Белмустаков прави между литература, изобразително изкуство и скулптура, от една страна; и, от друга — връзката на светската литература с естетическите възгледи върху българското изобразително изкуство и скулптура? (Да отбележа, че Белмустаков е първият български критик изкуствовед, който прави подобна аналогия за влияние и тълкуване! — б. м., Ив. Ц.). Единствено с това, че авторът на „Новият художествен реализъм“ е прозрял дълбоките психологически закони на взаимното влияние помежду им. Упреците, че при анализа на героите на Шолохов Белмустаков е подходил, увлечен от някои съвременни за 30-те години теории и затова „допуска грешки“, би трябвало да отпадат днес²⁴. Краткият анализ на Белмустаков за Шолохов има съременно звучение. И добре е, че го имаме, за да можем да преценим гледната точка на един критик, неангажиран политически, който тръгва от позициите на тогавашните европейски философски теории, за да анализира и оцени героите на Шолохов.

Белмустаков е отделил в своята книжка студия само две странички за съветския писател. Положителната оценка, която прави, излъчва повече достойнства, отколкото опитите да бъдат съчинени аргументи за отрицателните ѝ качества. Нека проследим гледната точка и естетическите му разсъждения:

„У Шолохов („Разораната целина“) характеристиката на лицата е пълнокръвна, богато разнообразна. Нито едно от лицата, нито едно от техните действия не се явява монолитно, завършено. Всички са обхванати от противоречиви стремления, колебаят се ту на една, ту на друга страна, за да се уталяват във всеувличащия поток, или да се откъснат от него и да му пречат.

У Давидов психофизиологичните усещания и импулси украсяват неговите мисли с неочаквани емоции, отклоняват го от правилния път, правят го пристрастен, позволяват му да види едната страна, а да не забелязва другата (отношенията му към Нагулов, Островнов, Лушка и т. н.).

Изобщо характеристиката на действащите лица върви към установяване пълно единство между общото и индивидуалното, между идейният и реалистичният момент.

Подборът на тематиката и психологично-социалната характеристика на образите, вървяща по линията на типизацията (създаване типични характери, възпльщаващи в себе си отличителните свойства на цели обществени групи) са възвредно важни принципи на художественото творчество, въобще, и част но — на новото изкуство. С тях се осъществява главноното искане на новия художествен реализъм, формулиран от един от основоположниците на диалектическия материализъм така: „Реализмът предполага освен правдивостта на детайлите вярност в предаване на типични характери в типични обстоятелства“.)²⁵

Действително Белмустаков, от една страна, прави констатации с декларативен нюанс за „физиологическото устройство“ и „състоянието на здравето“ на Давидов, за да характеризира неговия литературен образ. Но в същото време придържането му към основното изискване на социалистическия реализъм за „правдивост на детайлите“ и „вярност в предаването на типични характери в типична обстановка“ сочи, че един буржоазен критик и изкуствовед не може „да избяга“ от обективната сила на социалистическия реализъм на Шолоховите произведения, които са направили и нему силно впечатление.

Едно от последните споменавания на Шолохов преди Девети септември 1944 г. е от Тодор Павлов в статията му „Идейност, морал и изкуство“, публикувана през 1940 г. във в. „Заря“. Трябва да спрем по-подробно вниманието си върху нея. Причина за това според мен е субективното увлечение по концепциите на „субективното отражение“ като теория, с помощта на която авторът ѝ подлага на двупосочен — положителен и отрицателен — анализ произведенията на Шолохов. Резултатът е неправилни умозаключения, предлагани на читателската публика.

В статията си Т. Павлов разглежда няколко категории в литературата — идейност, морал и изкуство. Той ги взема от „Литературна газета“, пречува ги през призмата на собствените си теоретични разсъждения, обосновавайки мнението си с теорията на „субективното отражение“, поначало напълно погрешна, противоречаща на социалистическия реализъм според мен. За да избягна субективния преразказ, ще си послужа с няколко конкретни цитата от статията „Идейност, морал и изкуство“:

²⁴ Хр. Дудевски. Михаил Шолохов — идеи, образи, проникване в България, с. 106.

²⁵ Л. П. Белмустаков. Новият художествен реализъм. С., 1939, 57—58.

„В „Литературна газета“, както и във всички останали вестници и списания, напоследък се поставят особено остро въпросите по отношенията между идейност, морал и изкуство. Казаха се и казват много големи истини, които намериха вече отзвук даже и в нашия литературен живот. Тук ще засегна с няколко думи само два от разискваните въпроси.

Преди всичко думата ни е за следното. Като правят критически анализ и преценка на някои нови произведения на Леонов, Авдеевко и други писатели, критиците особено подчертават факта, че някои писатели рисуват отрицателните типове с особена грижливост и с особено сочни и ярки краски, докато положителните герои са дадени у същите писатели много бледо, много опростено, понякога просто схематично, а нерядко и направо вредителски. Нещо повече, критиците не се колебаят да изнесат и подчертаят факта, че даже у Шолохов, който е голям художествен реалист и заслужено си е извоювал общото признание и обичта на широките читателски маси, положителните образи, например на Давидов в „Разораната целина“ или на Мишка Кошевой в „Тихият Дон“, са нарисувани сравнително по-блédо и по-неубедително, отколкото отрицателните или колебливите герои от същите произведения. По-нататък Тодор Павлов разглежда категорията изкуство като „субективен образ на действителни неща“ и разсъждава върху идейността на тези две категории. Дължини сме да кажем (без да се впускаме в подробно теоретизиране на този изяснен вече философски проблем), че всяко „субективно“ виждане на даден образ от действителността го поставя в положението на тенденциозен резултат на този „образ от действителност та“. По този начин го фалшифицира съзнателно или не, в по-голяма или по-малка степен в полза на лични пристрастия и „субективни идеи“ за него. Ето до какви умозаклучения довежда подобен анализ, с които ние не сме напълно съгласни!

„Много писатели, в това число Шолохов и Алексей Толстой, за да не говорим за писатели от типа на Авдеевко и Леонов, все още не могат да ни дадат такива пълнокръвни и убедителни типове на положителни герои, именно защото и доколкото идейната страна на тяхното творчество все още не е стигнала до току-що описаната от нас степен на развитие.“ Тук ще изтъкнем само това, че колективизацията, която е главната идеологическа основа на събитията в „Разораната целина“, е отворен революционен процес, който изисква и неизградени герои. Той ще влияе върху развитието им, както и те на него. Да се вземе определен тип на „положителен герой“, означава да се подходи консервативно и сектантски към сюжетното развитие на действието на романа и реалистичното съществуване на героя. Седна дума, Тодор Павлов просто забравя, че Шолохов, а и мнозина други съветски писатели изобразяват в своите произведения реални хора и реални събития. И подхожда към техните произведения, анализирайки ги от позициите на прагматизма, излъчван от неговия „субективен образ“ към действително съществуващи неща.

По-нататък в статията си вместо да разглежда обявените в заглавieto й категории, Тодор Павлов се впуска в разсъждения за интуицията, като я въздига в култ и я определя за „категория, която е призвана да определи истинската насока за създаването на ярки положителни образи в литературата“²⁶. И в същото време забравя, че Шолохов е казал вече, че „пише за народа“! А там, където един голям творец като Шолохов твори за народа, няма място за интуиция, нито за „субективно отражение на обективния свят“. Чудно е как Тодор Павлов и от какви позиции и убеждения се е наел да обвинява Михаил Шолохов в грехове от подобен „идеен“ порядък! И не само него, а и редица други крупни съветски писатели, които днес са вече класици, но и тогава са излъчвали тези си качества и той е бил дължен „субективно да ги прозре“!

Времето днес напълно опроверга подобни схващания за „субективния образ“.

Накрая, за да завършим пълната хронология на Шолоховото проникване и присъствието му в онези години у нас, трябва още веднъж да споменем за Димитър Янакиев и за стореното от него, макар че го казахме и на друго място. През 1941 г. той събира, дособработва и уточнява очерковите портрети на съветските писатели, които през 1936—1937 г. е поместил на страниците на в. „Литературен глас“, и ги издава в сборника под заглавие „Съвременна руска литература“. В него са включени 97 портрета в общ обем 285 страници. Между тях е и портретът на Михаил Шолохов. Заедно с „Антология на съвременната руска поезия“, издадена от Христо Радевски през 1938 г., това са двете най-значителни книги до Девети септември 1944 г., в които е представено най-цялото поколение от съветски писатели и поети, израснало и възпитано през трудните години на революцията и първия етап на изграждането на социализма в СССР.

²⁶ Всички цитати са от статията на Тодор Павлов „Идейност, морал и изкуство“, публикувана във в. „Заря“, г. XXVIII, бр. 5752, 23 октомври 1940, с. 6.

ПЪРВО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Без колебание ще кажа, че през 30-те години — от 1930 до 1941 г. — няма друг съветски писател освен Максим Горки, който да си е извоювал подобно трайно място по страниците на българския комунистически и прогресивен печат. Няма и други книги като „Тихият Дон“ и „Разораната целина“, които да са били повече преследвани от цензурата, от Закона за защита на държавата. Това не им пречи да бъдат четени и препрочитани от десетки хиляди хора, които са откривали в тях една истина, жадувана да се сбъдне и у нас. Преследването не стряска честните писатели, преводачи и издатели да напишат и публикуват своите критически отзиви за романите. Вярно е, че те в повечето случаи са камерни и еднопластови, не са задълбочени изследвания, поднасят едностранични естетически критически оценки за сюжета и героите. Но това е резултат на тогавашните условия и схващания за подобен род литература.

Към положителните оценки за Шолоховото творчество са прибавили своите мнения и критици, които политически не са обвързани с комунистическия идеал, като Георги Жечев, Белмустаков, Кл. К. Този факт обаче се отминава от съвременните изследователи на Шолохов в България без коментар и внимание.

И още един факт, на който сме длъжни да дадем днешно обяснение. В буржоазната преса — жълта, реакционна, литературна и пр. — за романите на Шолохов не са поместени никакви филипики. Дори такъв яростен привърженик на фашистката култура и противник на всичко съветско като критика Йордан Бадев, капацитет по вътрешни и международни литературни събития, не е взел отношение по превода и разпространението на „Тихият Дон“ и „Разораната целина“ в България. Нима е бил сляп този корифей на буржоазната критика? Нима пред погледа му не е попадал буржоазният в „Ново време“, който почти четири месеца — всекидневно — печата в подлистник „Тихият Дон“? Едва ли отговорът може да бъде „Не!“ Но Йордан Бадев и подобните нему са отминавали с мълчание тези произведения. Защо ли? Навярно защото невъзможността им да обхванат мащабността на събитията, описани в романите, ги е правела безсилни, защото потресаващата истина на Шолоховия реализъм ги е плашела и предупреждавала за бъдещето. И Йорданбадеви и сие са мълчали. Едно мълчание, равностойно на признание за правдивостта и историческата достоверност на романите. Ето това мълчание, идещо от другата страна на барикадата, е също една оценка за творчеството на писателя. Оценка положителна, колкото и да не им се е искало да е така, и колкото и да е невероятна днес. Но битката за Шолохов с буржоазните критици е спечелена именно през ония два месеца на 1936 г., когато отделно и независимо един от друг шестима съпричастни на съветската литература писатели и преводачи написват и публикуват шестте цитирани литературни статии и бележки за „Разораната целина“. Ако трябва да вложим днес малко емоции в мнението си за този период, ще кажем, че това е една изключителна и фантастична за времето си — по целенасоченост, правдивост и единомислие, — нережисирана положителна оценка за произведение на съветски автор. При наличието на шест положителни отзиви в шест различни издания с различна политическа принадлежност как би прозвучала една критика на Йордан Бадев, отричаща нещо, което не подлежи на отрицание по никакви литературни закони? Смешно и жалко, нали?

ВТОРО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Остава обаче един въпрос, върху който ни се иска да спрем вниманието си. Защо откликът за „Разораната целина“ в тогавашния печат е по-голям, докато за „Тихият Дон“, който и по тематиката, и по обем е бил много по-голям и ярък, това не е станало?

Наше мнение е, че известна заслуга за това има тематиката. Колективизацията като тема е била много по-близка до битността и психологията на българина. В „Разораната целина“ и героите, и сюжетът, и проблемите са някак си по-понятни и леснообясними за мнозинството читатели. Освен това и четиримата критици, написали първи своите отзиви за романа, произхождат от селска среда: Крум Григоров е от с. Габрешевци, Георги Караславов — от с. Дебър, Лъчезар Станчев — от тогавашното с. Вършец, Марко Марчевски — от с. Марча. Географският признак на родовия произход също е от известно значение за едно или друго отношение към дадена тема — в случая към темата за селото в „Разораната целина“. Одобрявайки я като литературно постижение, критиката императивно е съгласна и с нейното бъдещо приложение в наши условия.

Не би било грешка, няма и да е пресилено, ако отбележим, че съдбата на „Тихият Дон“ на българска земя е била много по-трагична: арестуван и освобождаван, преследван от Закона за защита на държавата, отново арестуван и освобождаван, цензуриран, той минава през всички кръгове на буржоазната „демокрация“. Докато „Разораната целина“, макар и жестоко цензурирана, по необясними причини е била съматана за „по-безопасна“ от „Тихият Дон“. А следователно — по-безопасно е било да се пише за този роман.

Завършвайки, нека кажем, че битката за Шолохов в България все още не е завършила въпреки съществуващото авторитетно мнение, че няма вече какво да се каже по въпроса за неговото проникване у нас. Но не само проникването и разпространението на творчеството на писателя през 30-те години в България трябва да бъдат видени поновому. Трябва да бъде преосмислено и неговото цялостно влияние върху отделни представители на българската литература през изминалия повече от половин век от появяването на „Тихият Дон“ и „Разораната целина“ на световната и нашата литературна сцена. Да бъде преосмислено, защото и днес все още има своите последователи у нас. Намирам, че един от тях е писателят Ивайло Петров, който със своя забележителен роман „Хайка за вълци“ поставя в края на 80-те години по същество същите проблеми за развитието на нашето селско стопанство през 50-те години. С една дума, проникването и влиянието на Шолохов в България не е завършило, както трябва да се очаква според теоретичните предвиждания на някои негови изследователи. Затова и паралелите все още са необходими, а обективният им анализ — още повече. Причината е, че както съветската, така в същата степен и българската литература са едни от първите и последователни и до днес привърженички на изразните средства на социалистическия реализъм, обогатен понастоящем с преустройството в живота и с новия начин на мислене. Израз на това преустройство е гласността. Затова и тук направихме всичко възможно да предоставим открит достъп до всички интересни материали с важно значение от някогашната битка за творчеството на Шолохов в България. Тази битка от 30-те години е била своеобразна битка за гласност на делото на комунисти и прогресивно мислещи творци, които смело и открито са приветствували едно литературно събитие в страната, която някой някъде беше нарекъл с възторжените слова страната на изгряващия социализъм.

Битката за Шолохов продължава и днес. През последните години творчеството на писателя в Съветския съюз е отново обект на внимание от страна на критиката. Проф. Пьотр Палиевски в едно свое есе за Шолохов пише:

„Новото, което ни предлага Шолоховият свят, все още се осъзнава предимно в неговите проявления, а не във вътрешната му взаимоотноверзаност. Тя е скрита някъде дълбоко и истината, която носи в себе си, надали може да се приеме безболезнено. Може би затова независимо от световния читателски успех на Шолохов неговото творчество все още не е осмислено теоретически. Пък и самият автор често назовава своята истина „постарому“, скрива я зад имена, които, възприети спонтанно, могат да предизвикат несъгласие — като „сит на гладен не вярва“.

Но анализът на Шолоховата истина ни е необходим. Първо, защото това е истина, от която зависи животът.“²⁷

Битката за Шолохов — и тогава, и сега — е битка за истината. Да не се заблуждаваме, че неговото творчество е извървян, вече ненужен етап. Напротив, с творчеството му и по-точно с „Разораната целина“, все още и винаги ще можем да си обясним и всички ония исторически промени в нашето село, в душата на селския човек, които досега си остават непривлекателни за българския писател — промените от времето на колективизацията у нас. Макар тази идея да прониква през 30-те години, тя даде своите плодове, мъчителни и донякъде горчиви, през годините на началния период на изграждането на социализма в България. За съжаление тя не можа да роди истински, наш, български Шолохов.

²⁷ Пулс, бр. 27, 23 юли 1987, с. 10.